

शोधनिर्देशक
शशाङ्कशेखर चटर्जी
सहप्राध्यापक, त्रि.वि.

कवि नन्दराम लम्सालको 'देश दुखला भनेर' कविता सङ्ग्रहको अध्ययन र विश्लेषण

त्रिभुवन विश्वविद्यालय
मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय अन्तर्गत
नेपाली शिक्षण विभाग
महेन्द्र बहुमुखी क्याम्पस, नेपालगन्ज
स्नातकोत्तर तह, दोस्रो वर्षको दुस्रो पत्रको प्रयोजनका लागि प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधार्थी

मीनाकुमारी बराल
शै.स.: २०६४-०६६
परीक्षा रोल नं.: ५५००८४:
त्रि.वि. दर्ता नं. : ६९४५४-८८
नेपाली शिक्षण विभाग
महेन्द्र बहुमुखी क्याम्पस, नेपालगन्ज, बाँके
२०६८

सिफारिस-पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय अन्तर्गत महेन्द्र बहुमुखी क्याम्पस, नेपालगन्जको स्नातकोत्तर तह नेपाली द्वितीय वर्षका छात्रा मीनाकुमारी बरालले यस नेपाली शिक्षण विभागमा प्रस्तुत कवि नन्दराम लम्सालको 'देश दुखला भनेर' कविता सङ्ग्रहको अध्ययन र विश्लेषण नामक शोधपत्र मेरो निर्देशनमा तयार पार्नुभएको हो । अत्यन्त मेहनतका साथ तयार गरिएको यस शोधकार्यबाट म पूर्ण सन्तुष्ट छु । अतः यसको आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि नेपाली विभाग समक्ष सिफारिस गर्दछु ।

मिति- २०६८।०४।१८

शोधनिर्देशक

शशाङ्कशेखर चटर्जी

सहप्राध्यापक, त्रि. वि.

महेन्द्र बहुमुखी क्याम्पस, नेपालगन्ज, बाँके

त्रिभुवन विश्वविद्यालय
महेन्द्र बहुमुखी क्याम्पस
नेपाली शिक्षण विभाग
नेपालगञ्ज

स्वीकृति-पत्र

स्नातकोत्तर तह नेपाली द्वितीय वर्षका छात्रा मीनाकुमारी बरालद्वारा यस नेपाली शिक्षण विभागमा प्रस्तुत कवि नन्दराम लम्सालको 'देश दुखला भनेर' कविता सङ्ग्रहको अध्ययन र विश्लेषण नामक शोधकार्यलाई नेपाली विषयमा स्नातकोत्तर तह उपाधिका निमित्त स्वीकृति प्रदान गरिएको छ।

शोधपत्रको मूल्याङ्कन समिति

.....
शशाङ्कशेखर चटर्जी
शोधनिर्देशक

.....
डा. गोपालप्रसाद शर्मा अधिकारी
बाह्य परीक्षक

.....
गिरिराज पौडेल
विभागीय प्रमुख

मिति- २०६८।०४।२४

कृतज्ञता-ज्ञापन

कवि नन्दराम लम्सालको 'देश दुख्ला भनेर' कविता सङ्ग्रहको अध्ययन र विश्लेषण शीर्षकको प्रस्तुत शोधपत्र मैले त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र सङ्काय अन्तर्गत स्नातकोत्तर तह नेपाली विषय दोस्रो वर्षको दसौँपत्र पुरा गर्ने प्रयोजनका लागि आदरणीय गुरु श्री शशाङ्कशेखर चटर्जीज्यूको निर्देशनमा तयार पारेकी हुँ। आफ्नो व्यस्तता र अस्वस्थताका बावजुद पनि कुनै भर्को नमानी अमूल्य समय दिई सल्लाह, सुझाव, मार्गनिर्देशन तथा परिष्कार परिमार्जन समेत गरिदिनु हुने शोधनिर्देशक श्रद्धेय गुरुप्रति हृदयदेखि नै आभार प्रकट गर्दछु। गुरुको अमूल्य सहयोगप्रति सदैव ऋणी रहनेछु।

प्रस्तुत शोधकार्य गर्न विभागीय स्वीकृति प्रदान गर्नुहुने विभागीय प्रमुख श्री गिरिराज पौडेलज्यूप्रति हार्दिक कृतज्ञताज्ञापन गर्दै अनुसन्धान समितिप्रति हार्दिक आभार प्रकट गर्दछु। आफ्ना अमूल्य सल्लाह, सुझाव एवम् निर्देशन प्रदान गरी शोधकार्यलाई यस रूपमा ल्याउन सहयोग गर्ने श्रद्धेय गुरु सहप्राध्यापक डा. गोपालप्रसाद शर्मा अधिकारीज्यूप्रति कृतज्ञताज्ञापन गर्दछु। सहायक क्याम्पस प्रमुख श्रद्धेय गुरु महानन्द जोशी, सहप्राध्यापक रामप्रसाद ज्ञवाली तथा उपप्राध्यापक देवी नेपालज्यूप्रति हार्दिक कृतज्ञताज्ञापन गर्दछु।

शिक्षाको उज्यालो घाम छर्दै यहाँसम्म आइपुग्न बाटो देखाउने आमा भवानी बराल र स्वर्गीय बुबा बटुकप्रसाद बराललाई यस अवसरमा स्मरण नगरिरहन सकिदैन। मलाई यहाँसम्म आइपुग्न निरन्तर साथ दिने र यस शोधकार्यमा महत्वपूर्ण सहयोग गर्नुहुने मेरा जीवनसाथी श्री हरि तिमिल्सिनाको योगदान अविश्रमणीय छ। सामग्री सङ्कलनमा महत्वपूर्ण योगदान दिने शोधनायककी धर्मपत्नी श्री मङ्गलादेवी लम्साल र छोरा श्री मनमोहन लम्सालप्रति आभार प्रकट गर्दछु। महेन्द्र बहुमुखी क्याम्पस नेपालगन्जस्थित नेपाली विभागीय पुस्तकालय तथा क्षेत्रीय पुस्तकालयबाट प्राप्त सहयोगका लागि धन्यवाद व्यक्त गर्दछु।

सामग्री सङ्कलन, लेखन तथा टङ्कणमा समेत सहयोग गर्ने छोराहरु अमित एवम् आशुतोष, टङ्कणमा सहयोग गर्ने सुश्री पार्वती पाण्डे र साहिद अन्सारीलाई समेत धन्यवाद व्यक्त गर्दछु। अति व्यस्तताका बिच पनि कम्प्युटर टाइप गरी समयमै शोधपत्र तयार गरिदिनुहुने न्यु लुम्बिनी पुस्तक पसल, नेपालगन्जका सञ्चालक भाइ सबिन लुइँटेलप्रति हार्दिक धन्यवाद दिन चाहन्छु।

अन्त्यमा, यस शोधपत्रको समुचित मूल्याङ्कनका लागि त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र सङ्काय नेपाली विभाग महेन्द्र बहुमुखी क्याम्पस नेपालगन्जसमक्ष प्रस्तुत गर्दछु।

२०६८।०४।१७

मीनाकुमारी बराल
त्रिभुवन विश्वविद्यालय
महेन्द्र बहुमुखी क्याम्पस
नेपाली विभाग
नेपालगन्ज, बाँके
२०६८

विषयसूची

परिच्छेद- एक शोधपरिचय

१.१ शोधशीर्षक	१
१.२ शोधप्रयोजन	१
१.३ विषयपरिचय	१
१.४. समस्याकथन	३
१.५. शोधकार्यको उद्देश्य	४
१.६. पूर्वकार्यको समीक्षा	४
१.७. शोधकार्यको औचित्य	७
१.८ शोधकार्यको सीमाङ्कन	७
१.९. शोधविधि	८
१.१०. शोधपत्रको रूपरेखा	८

परिच्छेद : दुई

नन्दराम लम्सालको जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्व

२.१ नन्दराम लम्सालको जीवनी	१०
२.१.१ वंशपरम्परा	१०
२.१.२ जन्म तथा जन्मस्थल	११
२.१.३ बाल्यकाल, स्वभाव र रुचि :	११
२.१.४ चूडाकर्म, शिक्षादीक्षा र प्राज्ञिक सङ्गत	१२
२.१.६ पारिवारिक जीवन :	१३
२.१.७ आर्थिक अवस्था	१४
२.१.८ साहित्यिक प्रेरणा र प्रभाव	१५
२.१.९ सम्मान, पुरस्कार तथा आबद्धता	१५
२.२ नन्दराम लम्सालको व्यक्तित्व परिचय	१६
२.२.१ आन्तरिक व्यक्तित्व	१६
२.२.२ बाह्य व्यक्तित्व	१७
२.२.३ साहित्यकार व्यक्तित्व	१७
२.२.३.१ कवि व्यक्तित्व	१७
२.२.३.२ कथाकार व्यक्तित्व	१८
२.२.३.३ उपन्यासकार व्यक्तित्व	१८
२.२.३.४ सम्पादक व्यक्तित्व	१९

२.२.३.५. निबन्धकार व्यक्तित्व	१९
२.२.४ शिक्षक व्यक्तित्व	२०
२.२.५ संस्थापक व्यक्तित्व	२०
२.२.६ कलाकार व्यक्तित्व	२०
२.२.७ समाजसेवी व्यक्तित्व	२१
२.३ नन्दराम लम्सालको साहित्यिक यात्रा र चरण विभाजन	२१
२.३.१ साहित्यिक यात्रा	२१
२.३.२ नन्दराम लम्सालको साहित्यिक यात्राको चरण विभाजन : औचित्य र आधार	२२
२.३.३ चरण विभाजन	२२
२.३.४ निष्कर्ष	२७

परिच्छेद : तिन

कविताको सैद्धान्तिक परिचय

३.१ परिचय	२८
३.१.१ कविताको परिभाषा	२८
३.१.२ कविताको वर्गीकरण	३०
३.१.३ कविताका तत्व	३०
३.१.३.१ शीर्षक	३१
३.१.३.२ संरचना	३१
३.१.३.३ विषयवस्तु	३१
३.१.३.४ भावविधान	३२
३.१.३.५ लयविधान	३२
३.१.३.६ कथनपद्धति	३२
३.१.३.७ अलङ्कार, विम्ब एवं प्रतीक विधान	३३
३.१.३.८ व्यञ्जनाविधान	३३
३.१.३.९ भाषाशैली	३३
३.२ नेपाली कविताको विकासक्रम	३३
३.२.१ प्राथमिक काल	३४
३.२.२ माध्यमिक काल	३६
३.२.३ आधुनिक काल	३८
३.४ निष्कर्ष	४२

परिच्छेद : चार

'...देश दुख्ला भनेर' कविता सङ्ग्रहको अध्ययन र विश्लेषण

४.१ '...देश दुख्ला भनेर' कवितासङ्ग्रहको अध्ययन	४४
४.१.१ नामाकरण तथा शीर्षकसंरचना	४५

४.२ सङ्ग्रह भित्रका कविताहरूको अध्ययन र विश्लेषण	४७
४.२.१ '...देश दुख्ला भनेर' कविताको विश्लेषण	४७
४.२.२ 'अन्धो मित्रको पत्र' कविताको विश्लेषण	४९
४.२.३ यथार्थ कविताको विश्लेषण	५१
४.२.४ दुई गुच्छा कविताको विश्लेषण	५३
४.२.५ मानवसेवा कविताको विश्लेषण	५६
४.२.६ तिन गुच्छा कविताको विश्लेषण	५८
४.२.७ 'सहिद सन्देश' कविताको विश्लेषण	६०
४.२.८ दुई गुच्छा कविताको विश्लेषण	६१
४.२.९ बानी कसैकसैको कविताको विश्लेषण	६५
४.२.१० सुर्खेतको माया कविताको विश्लेषण	६७
४.२.११ हाँसिरहोस् मुहार कविताको विश्लेषण	६८
४.२.१२ जानेहरूलाई सम्झदै कविताको विश्लेषण	७०
४.२.१३ ठुलो मान्छे कविताको विश्लेषण	७२
४.२.१४ हामी सधैंसधैंका लाटाबुङ्गा होइनौं कविताको विश्लेषण	७४
४.२.१५ बालमजदुर कविताको विश्लेषण	७६
४.२.१६ कालापानी दुखिरहन्छ कविताको विश्लेषण	७९
४.२.१७ मान्छे सङ्घर्षका गीतहरू हुन् कविताको विश्लेषण	८१
४.२.१८ भुइँ हेरेर उठ्ने गर कविताको विश्लेषण	८३
४.२.१९ पहाडका आँसु कविताको विश्लेषण	८५
४.२.२० सिन्धुजल पिएर कविताको विश्लेषण	८७
४.२.२१ घुसपुराण कविताको विश्लेषण	८८
४.२.२२ सूर्य अस्त भो कि नेपाल मस्त भो कविताको विश्लेषण	९०
४.२.२३ हामी जसले जे गरे पनि खुसी छौं कविताको विश्लेषण	९२
४.२.२४ लाटाबुङ्गा मोतीराम कविताको विश्लेषण	९३
४.२.२५ मुठीभर ढुङ्गा कविताको विश्लेषण	९६
४.२.२६ जेलमुक्त मन्त्री मतदातासित' कविताको विश्लेषण	९८
४.२.२७ 'उनको "पागल" कविता सम्झदै कविताको विश्लेषण	९९
४.२.२८ 'मेरो हजुर' कविताको विश्लेषण	१०१

परिच्छेद : पाँच

उपसंहार

१०३

सन्दर्भग्रन्थसूची

परिशिष्ट

सङ्क्षेपीकरण-सूची

<u>सङ्क्षेपीकृत शब्द</u>	<u>साङ्केतिक अर्थ</u>
वि.सं.	विक्रम सम्वत
डा.	डाक्टर
दो.स.	दोस्रो संस्करण
प्रा.लि.	प्राइभेट लिमिटेड
त्रि.वि.	त्रिभुवन विश्वविद्यालय
प्रा.	प्राध्यापक
पृ.	पृष्ठ
शै.स.	शैक्षिक सत्र
सम्पा.	सम्पादकीय